

"לא תהא שמיעה גדולה מראיה"

(ראש השנה כה:)

כללים בשיעור:

- הסדר בדברי חז"ל
- הקשבה ללשון חז"ל
- לימוד הסוגיה לאור המצוות

בשיעור זה נעסוק בעזרת ה' בנושאי הפרקים במסכת ראש השנה ובסדר המסכת, נעיין בביטוי המיוחד של חז"ל המופיע בגמרא – "שלא תהא שמיעה גדולה מראיה", וננסה מתוך הדברים להאיר מעט את משמעות הקשר בין קידוש החודש למצוות השופר.

סדר הנושאים במשניות מסכת ראש השנה

מעיון במשניות מסכת ראש השנה עולה, כי המסכת עוסקת בשלשה נושאים מרכזיים:

- א. קידוש החודש
- ב. מצוות השופר
- ג. סדר תפילת ראש השנה

פרקים א ו-ב עוסקים בקידוש החודש. פרק ג עוסק במצוות השופר עצמו, ופרק ד עוסק באופן כללי בסדר היום של ראש השנה – בתקיעות ובסדר התפילה. וכאן עולה תמיהה גדולה ביחס לפתיחת פרק ג.

עניין השופר מתחיל בפרק ג ממשנה ב והלאה:

כָּל הַשּׁוֹפָרוֹת כְּשֶׁרִין חוץ מִשֵּׁל פָּרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קָרִין. אָמַר רַבִּי יוֹסִי, וְהָלֹא כָּל הַשּׁוֹפָרוֹת נִקְרְאוּ קָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ו), בְּמִשְׁךְ בְּקָרִין הַיּוֹבֵל וכו'...

ואילו המשנה הראשונה בפרק ג ממשיכה את עניין קידוש החודש שהופיע בשני הפרקים הראשונים:

רְאוּהוּ בֵּית דִּין וְכָל יִשְׂרָאֵל, נְחַקְרוּ הָעֵדִים, וְלֹא הִסְפִּיקוּ לומר מְקַדֵּשׁ, עַד שְׁחַשְׁכָה, הָרִי זֶה מְעַבֵּר. רְאוּהוּ בֵּית דִּין בְּלִבָּד, יַעֲמְדוּ שָׁנִים וְיַעֲיִדוּ בַּפְּנִיָּה, וְיֹאמְרוּ מְקַדֵּשׁ מְקַדֵּשׁ. רְאוּהוּ שְׁלֹשָׁה וְהֵן בֵּית דִּין, יַעֲמְדוּ הַשָּׁנִים וְיֹשִׁיבוּ מַחְבְּרֵיהֶם אֶצֶל הַיְחִיד וְיַעֲיִדוּ בַּפְּנִיָּה, וְיֹאמְרוּ מְקַדֵּשׁ מְקַדֵּשׁ, שְׂאִין הַיְחִיד נֶאֱמָן עַל יְדֵי עֲצָמוֹ.

והקושיה ברורה. לכאורה הסדר אינו מובן. היה פשוט יותר, לכאורה, לחתום את פרק ב במשנה זו, ולהתחיל את פרק ג ממשנה ב - הפותחת את העיסוק בענייני השופר! מדוע בחר רבי לסדר את הדברים באופן זה?!

נבוא, בעזרת ה', לעיין בדברי הגמרא על משנה זו.

סוגיית הגמרא

אומרת הגמרא¹:

למה לי למיתנא ראוהו בית דין וכל ישראל? איצטריך. סלקא דעתך אמינא הואיל וראוהו בית דין וכל ישראל איפרסמא לה ולא ליעברוה - קא משמע לן. וכיון דתנא ליה ראוהו בית דין וכל ישראל "נחקרו העדים" למה לי? הכי קאמר - אי נמי נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר...

ראשית, שואלת הגמרא - מדוע אומרת המשנה - "ראוהו בית דין וכל ישראל"? מה הנפקא מינה בכך שגם כל ישראל ראו, וכי לא מספיק שראו בית דין? עונה על כך הגמרא - הייתי חושב שמכיון שהדבר התפרסם, כבר אי אפשר לעבר את החודש, ונקבע החודש ליום הראשון שבו ראו כולם את הלבנה.

ממשיכה הגמרא לשאול - מדוע הוסיפה המשנה גם כן - "נחקרו העדים"? ועונה - שכוונת המשנה לומר שאפילו במקרה שכבר נחקרו העדים וחסרה רק האמירה "מקודש" והגיעה חשיכה - הרי שהחודש מעובר.

בהמשך, שואלת הגמרא על המקרה הבא המובא במשנה - כאשר רק בית דין ראו את הלבנה, אין הם יכולים לקדש על פי ראייה זו, אלא צריך ששני עדים יעידו בפניהם, ובית דין יקדשו. ומקשה הגמרא:

ראוהו בית דין יעמדו שנים ויעידו בפניהם: ואמאי לא תהא שמיעה גדולה מראייה?! אמר רבי זירא כגון שראוהו בלילה.

¹ מסכת ראש השנה דף כה:

מדוע בית דין אינם יכולים לקדש על פי ראייתם? "לא תהא שמיעה גדולה מראיה"?! וכי שמיעת בית דין מפי עדים גדולה יותר מראיה של בית דין עצמם?! הלא העדים מעידים על מה שראו, כדי שבית דין יוכלו לפסוק על פי דבריהם. ואם הדיינים עצמם ראו – אין לך עדות גדולה מזו!

עונה על כך רבי זירא – מדובר במקרה שראו בלילה, וקידוש החודש נעשה דוקא ביום. על כן צריך למחרת עדות במעמד הדין שיוכלו לקדש על פיה. אמנם, במקרה שראו בית דין את הלבנה ביום, ודאי שלא יצטרכו עדות בכדי לקדש, אלא יכולים לקדש על פי ראיית עצמם.

נרצה לעיין בפירוש הראשונים לקושיית הגמרא – "ואמאי? לא תהא שמיעה גדולה מראיה!".

"לא תהא שמיעה גדולה מראיה"

מפרש רש"י במקום:

ואמאי - יעמדו שנים ויעידו, הלא ראוהו כולן, יקדשוהו בראייתם, דלא תהא שמיעה ששומעין מפי עדים גדולה מראייה, **דהא גבי עדות החדש לא כתיב עדות, אלא כזה ראה וקדש:**

לדברי רש"י, הבעיה כאן נובעת מעניין מיוחד בעדות החודש, שלא נאמרה בה לשון עדות, אלא "כזה ראה וקדש". לכן בעדות זו דוקא, לא יתכן שתהא שמיעה גדולה מראיה. ומקשים עליו הראשונים.

אומרים התוספות כאן²:

פירש בקונטרס דהא גבי עדות החדש לא כתיב עדות אלא כזה ראה וקדש **ובחנם דחק** דאפילו בדיני נפשות אמרינן הכי בפרק החובל (ב"ק דף צ: ושם) אם ראוהו ביום:

מדוע רש"י נדחק להעמיד כגדר מיוחד בעדות החודש?! הרי גם בדיני נפשות הדין כן!

וכן מקשה הרשב"א אצלנו:

הא דאקשינן אמאי לא תהא שמיעה גדולה מראיה. **פרש"י ז"ל** דהא גבי עדות החודש לא כתיב עדות אלא כזה ראה וקדש. **נראה מדבריו** דלגבי נפשות וממונות דכתיב בהו עדות לא אמרינן לא תהא שמיעה גדולה מראיה, אלא בעינן עדות ממש או הודאת בעל דין דהוי כקבלת העדות, כההיא דאמרינן בפ' נוחלין בבבא בתרא (ק"ג, ב) שלשה שנכנסו לבקר את החולה רצו כותבין רצו עושין דין.

² ד"ה "לא תהא שמיעה גדולה מראיה"

ואינו מחוור, דהא ב' החובל (ב"ק צ, ב) אמרינן הכי גבי הא דתניא בסמוך סנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש מקצתן נעשין עדים ומקצתן נעשים דיינים, דאמרינן התם בגמ' (ע"א) התוקע לחבירו נותן לו סלע...

...ופרקינן אמרי כי תניא ההיא בשראוהו בלילה, **אלמא אפי' במה שכתוב בו עדות אמרינן נמי לא תהא שמיעה גדולה מראיה**³...

מדברי רש"י נראה שלגבי נפשות וממונות שכן כתוב בהם לשון "עדות", בהם לא אמרינן "לא תהא שמיעה גדולה מראיה", ובהם צריך עדות ממש או הודאת בעל דין וכד', ולכאורה מוכח להיפך מדברי הגמרא בפרק החובל בבבא קמא!

בפרק החובל אומרת הגמרא⁴:

משנה התוקע לחבירו נותן לו סלע רבי יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי מנה... **גמרא** איבעיא להו מנה צורי תנן או מנה מדינה תנן תא שמע דההוא גברא דתקע ליה לחבריה אתא לקמיה דר' יהודה נשיאה אמר ליה הא אנא הא ר' יוסי הגלילי הב ליה מנה צורי שמע מינה מנה צורי תנן שמע מינה מאי הא אנא הא רבי יוסי הגלילי אילימא ה"ק ליה הא אנא דחזיתך והא ר' יוסי הגלילי דאמר מנה צורי זיל הב ליה מנה צורי למימרא דעד נעשה דיין והתניא סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש מקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינין דברי רבי טרפון ר' עקיבא אומר כולם עדים הם ואין עד נעשה דיין עד כאן לא קאמר ר' טרפון אלא דמקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינין אבל עד נעשה דיין לא קאמר כי תניא **ההיא כגון שראו בלילה** דלא למעבד דינא נינהו ואיבעית אימא הכי קאמר ליה הא אנא דסבירא לי כרבי יוסי הגלילי דאמר מנה צורי והא סהדי דמסהדי בכך זיל הב ליה מנה צורי...

המשנה עוסקת בדיני תשלומים במקרה שאדם תקע לחברו באזנו. דנה בדבריה הגמרא⁵, ומביאה סיפור על מקרה שקרה לפני רבי, ופסק לפי ראייתו ללא עדים.

מקשה על כך הגמרא מברייתא המביאה מחלוקת במקרה שדייני הסנהדרין עצמם ראו אחד שהרג את הנפש, וחלקו שם ר' טרפון ור' עקיבא האם כולם נפסלו מלדון בגלל שאין עד נעשה דיין, או שיכולים להגדיר את חלקם כעדים וחלקם כדיינים. מכל מקום, גם לר' טרפון שמיקל להתיר לחלק מהדיינים לדון אם לא על עדותם יוכרע הדין, אין הוא מתיר לדיין להכריע על פי ראיית עצמו, אלא צריך עד אחר שיעיד!!

מתרצת הגמרא – הברייתא עוסקת במקרה שראו בלילה.

³ ועיין עוד ברשב"א בהמשך דבריו שמת"ח להמשך דברי הגמרא שם

⁴ בבא קמא דף צ.

⁵ שם דף צ:

מפרש רש"י שם:

שראו בלילה - ולמחרת כשבאין לדון אין דנין אלא ע"פ שמועה לפיכך צריך למקצתן להעיד ואם אין שם אלא ג' צריך להושיב אחרים ולהעיד בפניהם אבל ראו ביום עושין ע"פ הראייה לרבי טרפון מיד ורבי יהודה הנשיא כרבי טרפון ס"ל:

אם ראו ביום, יכולים לדון על פי ראייתם ללא עדות נוספת לר' טרפון, ורבי סבר כר' טרפון.⁶

ולכאורה יש מסוגיה זו קושיה על דברי רש"י שראינו בסוגיה מראש השנה, ועוד – שבעצמו סותר למה שפירש אצלנו! מדבריו בפירוש הסוגיה בראש השנה משמע שדוקא בעדות החודש שנאמר בה "כזה ראה וקדש" ניתן לפסוק על פי ראיית הדיינים אם לא שראו בלילה, אך בדיינים אחרים כנפשות וממונות שנאמרה בהם לשון "עדות", חייבים עדות ממש, ואילו בבבא קמא מוכח שגם בדיני נפשות⁷ וממונות⁸ ניתן לפסוק על פי ראיית הדיין, וגם שם נאמר ש"לא תהא שמיעה גדולה מראיה!!" מדוע רש"י בראש השנה נדחק לתלות את הדברים בלשון המיוחדת של עדות החודש של "כזה ראה וקדש"!!

התוספות בבבא קמא⁹, ממשיכים גם הם, לשיטתם, ומבארים שם משום הגדר של "לא תהא שמיעה גדולה מראיה":

כגון שראוה בלילה - אם ראוה ביום דנין ע"פ ראייה דלא תהא שמיעה גדולה מראיה אבל ראו בלילה אין יכולין לדון ע"פ ראיית לילה דראייה כקבלת עדות וקבלת עדות כתחילת דין כדמוכח בר"ה (ד' כה: ושם ד"ה כגון) ותחילת דין ביום אפי' בדיני ממונות כדאמר בפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין ד' לד:) הלכך צריכין לחזור ולהעיד ביום וכיון שצריכין להעיד אין המעיד נעשה דין אבל עד הרואה שאין מעיד כגון שיש עדים אחרים מעידין לפניהם נעשה דין אפי' בדיני נפשות לרבנן...¹⁰

⁶ הגמרא ממשיכה שם לתירוצים נוספים שמהם לא קשה על רש"י, והרשב"א מביאם ודן בהם, ואנחנו לא נכנס לזה כעת.

⁷ כדברי הברייטא שעסקה בסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש.

⁸ כרבי שראה אחד שתקע באוזן חברו.

⁹ ד"ה "כגון שראוה בלילה"

¹⁰ וכן מצינו גם בדברי הר"ן על הסוגיה בכתובות דף כא., העוסקת בקיום שטר בבית דין בשאלה דומה – כאשר הדיינים המקיימים את השטר הם עצמם מכירים חתימות ידי העדים.

וכתב שם הר"ן בדף ח: מדפי הר"ף: "ואיכא מ"ד דדוקא בקדוש החדש הוא דמקשינן התם לא תהא שמיעה גדולה מראיה משום דגבי עדות החדש לא כתיבא הגדה אלא כזה ראה וקדש אבל בדיני ממונות דכתיבא הגדת עדות בעדים לא ולא מיחזור דאפי' בדיני נפשות אמרין אליבא דרבי טרפון בפ' החובל (דף צ ע"ב) דרשאין לדון ע"פ ידיעתן"

ביאור שיטת רש"י לענ"ד

ראשית, יש לשים לב, שהן בדברי הסוגיה בבבא קמא, והן בדברי הסוגיה בכתובות, לא מופיעה הלשון "לא תהא שמיעה גדולה מראיה". זוהי לשון מיוחדת המופיעה רק בסוגייה במסכת ראש השנה העוסקת בקידוש החודש.

הראשונים, מתוך הבנת העניין המשותף, השתמשו בלשון זו גם בביאור הסוגיות האחרות. אך נראה שרש"י, מתוך דיוק בלשון חז"ל המיוחדת בכל מקום, מבין שאף על פי שהעניינים קרובים זה לזה, חז"ל רצו לרמוז לנו בלשון זו - שבקידוש החודש יש גדר מיוחד.

במקום אחר, עסקנו באריכות בלימוד מצוות קידוש החודש¹¹, ועניין עיקר מהות הקידוש על פי ראייה לעומת קידוש על פי חשבון. נחזור כאן בקצרה על עיקרי הדברים דרך דברי ה"משך חכמה"¹²:

החודש הזה לכם וכו' - בספר המצות לרבנו מ"ע קנ"ג האריך רבינו ורמב"ן שם השיג יעו"ש, והמגילת אסתר חשב כי דעת רבינו כדעת הרמב"ן וכן כתב בסוף דבריו שכן דעת רבינו בחיבורו הגדול, ובמח"כ העיד ללא אמת.

ולענ"ד העיקר כשיטת רבינו וידו החזקה ובקיצור דשיטתו כך הוא הקביעות על פי חשבון כפי שאנו מונים עתה אף שלא נראה לשום אדם ביום שלשים מקודש החודש ועפ"י הראיה אם לא באו עדים מעובר

וזה הלכה למשה מסיני:

שכ"ז שסנהדרין קיימין צריך דוקא להתקדש עפ"י ראייה שאם לא יבואו עדים ויעידו לפניהן אינו מקודש רק מעובר, אבל בזמן שאין סנהדרין אף אם יש ב"ד סמוך א"צ לקבוע עפ"י ראייה דוקא רק אם רוצים עפ"י חשבון ג"כ הרשות בידם היינו שלא ירצו לקבל עדים וכ"ב. והנ"מ כשיש ב"ד סמוך אבל כשאין ב"ד סמוך ואין מי שיקבל העדות מתקדש דוקא עפ"י חשבון, ולכך קאמר והשתא דידיעין בקביעה דירחא (ביצה ד סע"ב) פירוש שגם בא"י אין ב"ד סמוך רק מחשבין עפ"י חשבון [ולא מפני שהיום בקיאיין יותר] א"כ גם אנו מחשבין ודו"ק.

קידוש על פי חשבון הוא האפשרות היחידה כאשר אין ב"ד סמוך, וכשיש ב"ד סמוך אך אין סנהדרין גדולה – אפשר בחשבון או בראיה. כאשר יש סנהדרין – מוכרחים לקדש על פי הראיה בלבד, ולא על פי חשבון.

עולה, אם כן, שהראיה היא עניין מהותי בקידוש החודש, ועיקר קידוש החודש הוא על פי הראיה. החשבון הוא אפשרות נוספת ששייכת יותר לתקופת הגלות¹³.

¹¹ עיין לקמן בשיעור "עיבור החודש בשלשה" במסכת סנהדרין דף י'
¹² שמות פרק יב פסוק ב

נראה לומר לרש"י, שמבחינה הלכתית לא בהכרח שיהיה הבדל בין דיני קידוש החודש לבין דיני ממונות ונפשות כפי שהבינו הראשונים בדבריו. רש"י, כשיטתו כפרשן מקומי, בא לדון בגדר הדברים לפי עניינה של כל סוגיה.

בדיני נפשות וממונות, הנושא הוא הגדת עדות, והשאלה שם תהיה האם עד נעשה דיין¹⁴.

בדיני עדות החודש, לא נאמרה לשון עדות, ולכן אין לי בעיה מצד עד נעשה דיין. הנושא הוא ראיית הלבנה. כאשר דיינים ראו את הלבנה, ניתן מיד לקדש. אין צורך כלל להגדיר עדות.

במילים אחרות, נאמר לרש"י, שבנפשות וממונות – אם ראו הדיינים ביום אז אין צורך לעשות עדות אחרת, אך גם אין זה חיסרון.

לעומת זאת, בעדות החודש, הדבר מהווה **חיסרון** אם נעדיף עדות של שמיעה על ראיית הדיינים אם היתה ביום. ולכן הלשון המיוחדת ש"לא תהא שמיעה גדולה מראיה".

הקשבה
ללשון
חז"ל

כאן, הנושא המרכזי הוא הראיה. על כן, לא יתכן שנצריך להגדיר עדים, שאז אנחנו עוברים לפסוק על פי **שמיעה** ולא על פי **ראיה**.

כאשר הדיינים לא ראו בעצמם, או שראו בלילה וכעת דנים ביום, אין לנו **ראיה** ישירה לפסוק על פיה, ואנחנו חייבים לעבור לפסיקה דרך **שמיעה** על ראיית העדים. בזה אין אנו מנמיכים את הראיה מתחת לשמיעה, משום שאין לנו ברירה אחרת. כאשר יש לפנינו ראיה ממשית שניתן לקדש על פיה, אם נבקש כעת עדים, אנו מעלים את השמיעה מעל הראיה, הפוך מכל המגמה של קידוש החודש בראיה¹⁵.

¹³ בשיעור בסנהדרין י: על "עיבור החודש בשלשה", רצינו לתלות את המעמד המיוחד של השפעה הממשית על הטבע של עיבור החודש ע"י סנהדרין כדוגמת בת פחות משלש שבתוליה חוזרין וכו', דוקא בקידוש על פי ראיה כשיש סנהדרין וכו', וע"ש באריכות בדברים.

¹⁴ מבלי להכנס כעת למחלוקת ר"ט ור"ע, לגבי עד בכח ועד בפועל וכו' ¹⁵ בבירור היחס בין השמיעה והראיה, מביא בעל הלשם בסוף הפתיחה לספר הדעה מחלוקת ובחינות שונות לגבי השאלה - האם שמיעה גדולה או ראיה גדולה. ונביא מעט מדבריו שם:

"הנה בענין הראיה והשמיעה נודע הוא מדברי הרב באח"פ פ"א כי הראיה היא מסוד נשמה לנשמה האות י' שבשם והשמיעה היא מסוד הנשמה אות ה' ראשונה שבשם, והוא מדברי התיקונים תיקון ע' קמ"א א'... והרי הוה הראיה למעלה מהשמיעה.

אמנם דעת הרמב"ן בספר האמונה והבטחון פ' י"ח וכן שם ר"פ כ"ד כי השמיעה הוא למעלה מהראיה וכן הוא ג"כ דעת הרקאנטי פ' ויצא בפסוק ותהר לאה וכן הוא ג"כ דעת רבינו בחיי האחרון בספר כד הקמח אות ז' וכן בפירושו על התורה בפ' ויצא בפסוק ותקרא שמו ראובן ודבריו שם הם מדברי הרמב"ן הנד' פ' כ"ד..."

...אך דעת הרמ"ק בפרדס שער ערכי הכונים פ' כ' וכו"א. הוא כדעת האריז"ל שהראיה והשמיעה הם בחו"ב והראיה הוא גדולה ולמעלה מהשמיעה. וכן הוא ג"כ דעת הגר"א ז"ל בתיקונים תיקון מ' דף פ"ט ע"ד. שהראיה היא למעלה הרבה מהשמיעה ע"ש. וכן הוא בזוה"ק ותיקונים כנ"ל:

אמנם מצאנו בדברי האריז"ל בכ"מ שמשמע להיפך... והרי נמצא סתירות בזה בדברי הזוה"ק והאריז"ל עצמו: אך האמת כי העיקר הוא שהראיה גדולה מהשמיעה הרבה. אלא באשר כי שורשה ומקורה הוא מאור הנשמה לנשמה שאין לה כלי בהגוף כלל כי הכלים הם רק ג'. מל"כ. שהם כלים לנר"נ כנודע. לכן אין לה גילוי בהגוף אלא רק אחר שמתפשטת למטה ומתלבשת בנצח הוד ומשם חוזרת ועולה בדרך אור חוזר ויוצא תמצית הארה ממנה דרך העינים והוא כל הראיה שמשמש בה האדם...

...אבל שורשם העיקרי דאור העינים הנה הוא באמת למעלה למעלה... אך עכ"פ הוא כי גם השמיעה הוא ג"כ ע"י התלבשות בת"ת. אבל הראיה הוא רק ע"י התלבשות הנצח הוד. אבל במקורם הוה הראיה יותר למעלה כי הם שניהם בחו"ב כנ"ל. ובזה ניחא הכל והבן. כי קצרתי מאפס המקום כאן:

בחזרה לסדר המשניות

שאלנו לעיל על מקומה של משנה א' בפתיחת פרק ג'.

נראה שמבנה דומה לסדר הנושאים המובא כאן, קיים גם במדרש ביחס לראש השנה. וכך בויקרא רבה¹⁶:

ר' יהושע פתח (תהלים פט) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון ר' אבהו פתר קרא **בחמשה זקנים שהם נכנסים לעבר את השנה** מה הקדוש ברוך הוא עושה מניח סנקליטיא שלו מלמעלן ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן מה"ש אומרים הא תקיף הא תקיף הא אלהא הא אלהא מי שכתוב בו (שם) אל נערץ בסוד קדושים רבה מניח סנקליטין שלו ומצמצם שכינתו ביניהם למטה כל כך למה שאם טעו בדבר הלכה הקדוש ברוך הוא מאיר פניהם הה"ד באור פניך יהלכון א"ר יאשיה כתיב **אשרי העם יודעי תרועה** וכי אין אומות העולם יודעים להריע כמה קרנות יש להן כמה בוקינוס יש להם כמה סלפירגסי יש להם ואמרת אשרי העם יודעי תרועה **אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה** והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי:

ר' יהושע דורש את הפסוק בתהילים **"אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון"**, ומביא עליו 2 דרשות שונות.

דרשת ר' אבהו – בעיבור השנה הקב"ה מצמצם שכינתו בין חכמי ישראל למטה, שאם טעו בדבר הלכה הקדוש ברוך הוא מאיר פניהם, שנאמר **"באור פניך יהלכון"**.
דרשת ר' יאשיה – על עם ישראל נאמר **"אשרי העם יודעי תרועה"** – שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים, והופך להם מדת הדין למידת רחמים".
ומסיים המדרש – **"אימתי? בחודש השביעי"**.

נאמר בעניותנו בקצרה, שמשמע מדבריו שמצד התלבשות וגילוי אורות העיניים והאזניים, השמיעה עליונה מהראיה, אך מצד שרשם העיקרי, הראיה עליונה מהשמיעה.
ויתכן לומר בשולי הדברים – שאולי ביאורו של בעל הלשם יכול להאיר את הלשון שמביאים כאן חז"ל על דרך השלילה – "שלא תהא שמיעה גדולה מראיה". שלא נאמר כאן – "ראיה גדולה משמיעה". שאמנם מצד השרש ראיה גדולה, אך דוקא בגלל שרשה העליון אנחנו לא יכולים לקבל את אור הראיה עצמו אלא ע"י התמעטותו והתלבשותו הנמוכה יותר, ולכן בצד הגלוי שמיעה גדולה יותר כביכול. ומעין מה שמבאר הרב בעולת ראיה בברכות השחר על לשון הברכה "שלא עשני גוי" – שאין אנו מברכים "שעשני ישראל", ש"אי אפשר לבטא את הכרתה של טובה עליונה זו בשום רעיון ומחשבה, וקל וחומר בשום בטוי ומלול", ולכן אנו מברכים על דרך השלילה – שלא ירדנו למדריגה התחתונה של ההשפלה של משפחות האדמה – "שלא עשני גוי".
ומעין זה כאן – "שלא תהא שמיעה גדולה מראיה". לומר "ראיה גדולה משמיעה" – אין אנו יכולים, מצד שרשה העליון של הראיה שאינו ניכר אלינו מפאת קטנות הכלים שלנו. על כן, חז"ל משתמשים בלשון שלילה – שלא יתכן ששמיעה תהיה גדולה מראיה. אע"פ שבגלוי נראה שהשמיעה גדולה מהראיה, שהעין רואה את חיצוניות המציאות והאוזן בשמיעתה נותנת משמעות לדברים, אין הדברים כן בשרשם. ולכן במצוה שעניינה קידוש מכת הראיה – "כזה ראה וקדש", אנו נשמרים מלהוריד את הראיה אל מתחת לשמיעה.
¹⁶ פרשה כט פסקה ד

מדרש זה מובא באחת השיחות בספר "משוש הארץ"¹⁷ ומעמיק בו מו"ר הרב ויצמן שליט"א, וכך הוא מקשה שם:

א. ר' יהושע, בבואו לדרוש את הפסוק "אשרי העם יודעי תרועה, ה' באור פניך יהלכון", מביא דרשה נפרדת על כל אחד מהחלקים של הפסוק, אלא שהוא הופך את הסדר. מדוע?

ב. מה בא לומר ר' יהושע? לכאורה הוא מביא 2 דרשות של חכמים אחרים, ולא מוסיף דבר מעצמו. מה בא לומר בדבריו, ומה משמעות הקשר בין 2 הדרשות שהביא?

ונוסיף עוד:

ג. מה פירוש הביטוי "לפתות את בוראן"? וכיצד הדין הופך לרחמים?

נצטט כאן מהדברים המובאים בשיחה שם בביאור העניין:

יושבים חמישה זקנים מזקני ישראל, ודנים בעיבור השנה. זהו דיון שכלי, התלוי בשיקול הדעת, ולכאורה מציאות ה' נעלמת במעמד כזה. זהו ביטוי של צמצום אורו של ה' ונתינת הכח בעולם לברואים. אולם, גם כאן "ה' באור פניך יהלכון" – "אם טעו בדבר הלכה הקב"ה מאיר פניהם". בתוך המציאות המכסה את האור האלוקי, נמצא הקב"ה ומכוון את המציאות. גם בתוך הצמצום חודר האור האלוקי.

"ה' באור פניך יהלכון", ההליכה היא עניין טבעי של האדם – "ההולך הוא הולך מצד עצמו"¹⁸, אך גם דבר זה נעשה מכוחו של אור ה'.

מתוך כך יובן גם חלקו הראשון של הפסוק, "אשרי העם יודעי תרועה". מהו ההבדל בין תרועת המלחמה של אומות העולם לקול השופר של ישראל? קולות התרועה של אומות העולם אכן עושות רעש גדול, אך אין הם "יודעי תרועה", אומות העולם אינן יודעות את סוד התרועה – את הקולות החודרים אל פנימיותו של האדם, והחושפים את האור האלוקי החודר בעולם.

עם ישראל יודע את סוד השופר, את סוד ה' שבמציאות, ובכך הוא "מפתה את בוראו".

הדין בעולם נוצר עם הצמצום, עם הסתרת אור ה' מן הבריא. בהסתכלות רגילה נראה כאילו העולם פועל מעצמו וללא יד מכוונת, וזהו הדין. השופר קושר את העולם אל מקור אורו וחיותו, מגלה את האור האלוקי שמכוון את המציאות, ובכך הופך את מידת הדין למידת הרחמים.

¹⁷ עיין שם בשיחה "מלך יושב על כסא רחמים".

¹⁸ עפ"י המהר"ל בנתיבות עולם נתיב גמילות חסדים פרק א'.

והדברים קשורים לדרשה הקודמת בדברי המדרש רבה שם¹⁹:
 יהודה ברבי נחמן פתח (תהלים מז) עלה **אלהים** בתרועה ה' בקול
 שופר בשעה שהקדוש ברוך הוא יושב ועולה על כסא דין בדין הוא
 עולה מאי טעם עלה **אלהים** בתרועה ובשעה שישראל נוטלין את
 שופריהן ותוקעין לפני הקדוש ברוך הוא **עומד מכסא הדין ויושב**
בכסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם
 עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים אימתי בחדש השביעי:

"עלה **אלהים** בתרועה, ה' בקול שופר".
 כידוע, שם "אלהים" שייך לבחינה של מידת הדין, ושם הוי"ה – למידת הרחמים.
 הקב"ה יושב ועולה על כסא דין, ועל ידי תקיעת השופר של ישראל, עומד מכסא הדין
 ויושב בכסא רחמים.

תקיעת השופר, המעוררת את הקדושה הפנימית שלנו²⁰ ושל המציאות כולה, ממתקת
 את הדין על ידי שקושרת אותו לשורשו²¹, ועל ידי כך הוא הופך לרחמים.

"אימתי? בחדש השביעי".
 באותו חודש בו נברא העולם, הצטצמם האור האלוקי ונתעלם בתוך עולם חומרי,
 כביכול התנתק משרשו, בו שורה מידת הדין.
 עם ישראל יודע את הסוד, כיצד לקשור את הדין של החודש השביעי לשרשו, למתק
 אותו, ולהפוך אותו למידת הרחמים.

קידוש החודש ועניין השופר

הדוגמה שהביא המדרש בביאור החלק השני של הפסוק – "ה' באור פניך יהלכון" –
 עוסקת, אמנם, בדבר הלכה, אך נראה מדויק שהנושא ההלכתי שם הוא עיבור שנה.

הסדר
 בדברי
 חז"ל
 אותו מבנה המובא במדרש, של עיבור שנה ועניין השופר, הוא המבנה של מסכת ראש
 השנה כולה, ובפרט של תחילת פרק ג.

וכאן נבוא לעיין במיוחדות של משנתנו ביחס לשאר המשניות של קידוש החודש
 בפרקים א-ב.

¹⁹ פרשה כט פסקה ג

²⁰ ועיין עוד מעין זה בדרשת הרב ב"מדבר שור" הדרוש התשעה עשר:
 "...ונבאר תחילה מעט מסגולת השופר, ולמה ה' במתן תורה קול שופר, ומה יחש יש לקול שופר של מ"ת לשופר
 של ר"ה עד שאנו מזכירים ענינו בשופרות: "בקולות וברקים עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת". אמנם
 סגולת השופר היא לעורר הכוחות הנרדמים וכמש"כ הרמב"ם בה' תשובהז, ואצל ישראל הוא לעורר כח הקדושה
 הצפונה כמו שביארתי כמ"פ...". וע"ש עוד באריכות.

²¹ כמובא במקומות רבים בספרים, ש"אין הדין נמתק אלא בשרשו". עיין לדוגמה בעץ חיים שער יג פרק יא ועוד
 במקומות רבים.

נראה לומר על פי מהלך הסוגיה בגמרא, ש-2 חידושים מהותיים במשנתנו, המתחברים לעניין אחד:

1. **קידוש באמירת בית דין** - לאחר כל המשניות שעסקו בביאור הדינים של קידוש החודש, אומרת משנתנו – בסוף כל זה תלוי באמירת "מקודש" על ידי בית דין. אפילו אם ראוהו כל ישראל, נחקרו העדים וכו', אם לא הספיקו בית דין לומר "מקודש" עד שחשכה, הרי זה מעובר.
2. **קידוש על פי עדות** – יש צורך בחלות דינית של עדות, ולא מספיקה ידיעה של בית דין.

על החלק השני שואלת הגמרא – "ואמאי? לא תהא שמיעה גדולה מראיה?!" – שאין הכי נמי שלא מספיקה ידיעה וצריך חלות של עדות לפסוק על פיה, אך האם יתכן שנעדיף בקידוש החודש שמיעה על ראייה – לאחר שנאמר בו "כזה ראה וקדש"?! עונה ר' זירא – כגון שראוהו בלילה. שבמקרה כזה אי אפשר לפסוק על פי הראיה, והראיה הופכת לידיעה בלבד, ולא לדבר שמחולל את הקידוש, על כן במקרה כזה יש צורך בעדות.

אותו כח של עם ישראל בקידוש החודש ועיבור שנה, מופיע על ידי מפגש ישיר של חכמי ישראל עם המציאות הטבעית, על ידי ראיית הלבנה. מופיע כאן כח האומה בתורה שבעל פה, בהחלת הקדושה על המציאות הטבעית על ידי אמירת בית דין – "מקודש"²².

מכאן מגיעים לעיסוק בענייני השופר, שבא לחבר אותנו לאותה מדריגה של קדושה הפנימית, שמכחה עם ישראל יודע "לפתות את בוראין", שיהפוך לנו את מידת הדין למידת הרחמים.

²² ונביא כאן עוד בהטעמת הדברים, מספר "ברית כהונת עולם לר' יצחק אייזיק הכהן כ"ץ, תלמיד המגיד ממזריטש, במאמר פיתוחי חותם קודש פרק ח, שם מבאר בעניין היחס בין חשבון החודש, לבין קידוש על פי ראייה, (וע"ש שמביא את הדברים בהקשר קדושת שני הימים של ראש השנה): "...ויהיה אמנם תארי שבתון וזכרון תרועה בשני בחינת של ראש השנה שביאר האר"י זלה"ה (פרי עץ חיים שער ראש השנה פרק ד') בסוד פנימיות וחיצוניות העולמות, שבחינת הפנימיות הם הנשמות ההוא יקרא בשם שבתון מעין קדושת שבת שהוא סוד הנפשות כדכתיב (שמות ל"א י"ז) שבת וינפש, ובבחינת אמצעיות העולמות תהיה בחינת זכרון תרועה בכלי של שיר כמו שנבאר אם ירצה השם, ומצד היותם כלולים זה בזה יהיה מצות שבתון ומצות זכרון תרועה לשני הימים גם יחד, אף על גב דעקרי יומא קמא בבחינת הפנימיות וביום שני בחיצוניות כמו שכתב האר"י זלה"ה, ובזמן שהיו מקדשין על פי ראייה אתכליל בחינת החיצוניות אל תוך הפנימיות, בהיות רזא דחושבן בסיהרא בבחינת חיצוניות העולמות כטעם (תהלים קמ"ז ד') מונה מספר לכוכבים, ועל ידי קידוש הבית דין יודעי בינה לעתים המשיכו על המספר מרזא דלתבונתו אין מספר על פי הראייה, כטעם (שיר השירים ז' ה') עניך ברכות בחשבון ומשום דאתכללו הא בהא הספיק להם בקדושת יום אחד שכלול בעצמו השבתון והזכרון תרועה בחושבן שני פעמים ראש השנה כזכר...". החשבון שייך לבחי' של חיצוניות העולמות, והראיה שייכת לבחי' הפנימיות. בקידוש על פי ראייה, נכללת בחינת החיצוניות בפנימיות.

בכל שנה בהופעת הארת הזמן של ה"חודש השביעי", בו נברא העולם והתחילה להופיע המציאות הטבעית - בחינת מידת הדין המצמצמת את האור האלוקי, עם ישראל עוסק בהמלכת ה' על ידי תקיעת השופר, בחיבור המציאות הטיבעית למקורה האלוקי, ומתוך כך - בכיוון העולם לתעודתו, להמלכת ה' על העולם כולו, עד שתתקיים בעזרת ה' תפילתנו:

מְלוֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ בְּכַבֹּדְךָ, וְהַנְּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ
בְּיַקְרְךָ, וְהוֹפֵעַ בְּהַדָּר גָּאוֹן עֲזָךְ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל אֲרָצְךָ, וְיִדַע
כָּל פְּעוּל, כִּי אַתָּה פְּעַלְתָּו, וְיִבִין כָּל יְצוּר, כִּי אַתָּה יְצַרְתָּו,
וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאָפוֹ:
ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ, וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה:

יהי רצון שמתוך כך נזכה שיתמלא עלינו ה' רחמים, ונזכה להכתב בספר החיים, יחד עם כל בית ישראל, לשנה טובה ומתוקה, ולגאולה שלימה במהרה בימינו אמן!

